

Vlaanderen
is natuur

© Ernesto Zari

Interventieprotocol probleemsituaties wolf

AGENTSCHAP
NATUUR & BOS

INSTITUUT
NATUUR- EN BOSONDERZOEK

Inhoud

1. Voorwoord	3
2. Natuurlijk gedrag en ecologie van de wolf	4
3. Wetgevend kader	6
4. Documentering	9
5. Definities probleemsituaties met wolven versus probleemwolven	10
6. Protocol	12
7. Procedure en bevoegdheden	15
8. Communicatie	15
9. Verklarende begrippenlijst	16

1. Voorwoord

De Europese wolvenpopulaties hebben zich sinds de jaren zeventig flink hersteld. In veel EU-landen is een forse toename van de populatie waarneembaar. De wolf heeft zich sinds 2018 ook in Vlaanderen gevestigd en er is sinds 2020 ook weer succesvolle voortplanting.

De terugkeer van de wolf is een meerwaarde voor de natuur, maar kan anderzijds leiden tot conflicten: tussen wolven en mens, tussen wolven en honden en tussen wolven en vee. Een wolf die daarbij betrokken is, wordt al snel als probleemwolf bestempeld. Een als problematisch ervaren situatie kan echter voortkomen uit natuurlijk gedrag van wolven en feitelijk ongevaarlijk. Voor dergelijke gevallen is mogelijk sprake van een probleemsituatie, maar is geen sprake van een probleemwolf. Er is bijgevolg nood aan een duidelijk en effectief beleid ten aanzien van mogelijke en effectieve probleemsituaties in relatie tot wolven.

In het voorliggend protocol wordt daartoe helder afgelijnd wat probleemsituaties met wolven kunnen inhouden. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen onnatuurlijk en natuurlijk gedrag van wolven. Er wordt gedefinieerd wat precies onder probleemwolf verstaan wordt en welke (gradaties in) risicosituaties hierbij te onderscheiden zijn. Voor elke risicosituatie wordt vastgelegd welke stappen dienen genomen te worden. Het protocol houdt rekening met het natuurlijk gedrag en de ecologie van de wolf en met de specifieke, ruimtelijke situatie in Vlaanderen.

Alvorens werd overgegaan tot de opmaak van dit protocol, werd een voorbereidende studie uitgevoerd om de situatie en ervaringen in 6 Europese landen (Nederland, Duitsland, Frankrijk, Italië, Polen en Zweden) in beeld te krijgen¹. Op basis van dit rapport werd een Vlaams kader opgemaakt, dat werd afgetoetst met de leden van het wolvenplatform (zoals opgenomen in het Vlaams wolvenplan) alsook met de lokale besturen gesitueerd in het wolvenleefgebied te Noord-Limburg. Het protocol zal periodiek geëvalueerd en, waar nodig, bijgestuurd worden op basis van nieuwe (wetenschappelijke) inzichten en concrete voorvallen. Het protocol wordt ingesteld door de minister bevoegd voor Natuur voor onbepaalde duur. Elke aanpassing of opschorting van dit protocol gebeurt op basis van beslissing door de bevoegde minister.

Vlaams minister van Justitie en Handhaving, Omgeving, Energie en Toerisme

Zuhal Demir

¹ Bommel, F. van, D. Klees, M. La Haye & J. Thissen (2020). Analyse probleemsituaties wolf. Rapport 2020.16. De Zoogdierverseniging, Nijmegen.

2. Natuurlijk gedrag en ecologie van de wolf

Wolven zijn in regel zeer schuw en mijden contact met mensen. Dankzij hun intelligentie kunnen zij gevaren goed inschatten en kunnen zij in zeer uiteenlopende leefgebieden voorkomen. Alhoewel onze regio binnen Europese context gekenmerkt wordt door een uitzonderlijk hoge bevolkingsdichtheid en urbanisatiegraad is het daardoor mogelijk dat ze zich ook hieraan weten aan te passen. Zo weten we onder meer dat wolven infrastructuren zoals wegen en bruggen niet mijden. De mens zelf gaan ze uit de weg en aanvallen van wolven op mensen zijn dan ook zeer uitzonderlijk.

Om gedragingen correct te kunnen beoordelen en vervolgens risico's te kunnen inschatten, is het belangrijk eerst te beschrijven wat als normaal, natuurlijk wolvengedrag moet aanzien worden:

- Een wolf heeft schrik van mensen, maar geen schrik van bakstenen of beton (m.a.w. bebouwing). Meer nog, wolven maken dankbaar gebruik van onze infrastructuren zoals wegen, spoorlijnen, bruggen en tunnels. Ze kunnen dicht bij bebouwing komen én daar blijven zolang mensen daar niet prominent aanwezig

zijn (onder meer 's nachts). Zodra mensen zich tonen, zal de wolf spontaan afstand nemen en een ontmoeting uit de weg gaan. Er zijn verscheidene voorbeelden gekend vanuit het buitenland waar zwervende wolven tijdens hun zoektocht naar een geschikt leefgebied doorheen dorps- of stadscentra lopen.

- Een wolf vertoont territoriaal gedrag tegenover andere wolven én hondachtigen. Honden kunnen als concurrent en als prooi aanzien worden. In geval van contact met een hond is agressie door wolf alleen normaal als de hond niet is aangeliend en niet in het directe gezelschap van mensen loopt. Een aangeliende hond is per definitie in het gezelschap van een mens, waardoor de angst voor de mens dan moet overheersen bij de wolf. In het andere geval, vormt agressie ten overstaan van een vrijlopende hond normaal en natuurlijk wolvengedrag erop gericht om het territorium te verdedigen of de hond te grijpen als prooi.
- De wolf is een opportunist: hij gaat altijd voor maximale prooi tegen minimale inspanning en minimaal risico. Slecht beschermd (klein)vee is de gemakkelijkste prooi. Zodra vee onbereikbaar wordt gemaakt door preventieve maatregelen, zal de wolf zich toeleveren op wild. In Vlaanderen gaat het vooral over reeën, wilde zwijnen en haasachtigen.
- In voorliggend protocol wordt rekening gehouden met het gedrag van jonge wolven. Wolfjongen worden tot 31 oktober beschouwd als jonge dieren die van nature nieuwsgierig en/of stoutmoedig gedrag vertonen dat niet als problematisch beschouwd kan worden. Een wolfjong kan tot de leeftijd van 6 maanden bijgevolg op kortere afstand van mensen opduiken zonder direct vluchtgedrag.
- Surplus killing: Wolven zullen vaak meerdere onbeschermd landbouwdieren doden, een gedrag dat surplus killing wordt genoemd. Overtollig doden vindt plaats wanneer wolven een bijzonder kwetsbare soort vinden en de kans zien om zonder veel energie te verspillen aan meer voedsel te geraken. De wolven kunnen een voorraad aanleggen om op een later tijdstip terug te komen, hoewel dit in geval van vee niet snel mogelijk is. In het geval van wilde prooien, zoals ree, moet er meer energie gestoken worden in het vangen van één exemplaar, waar het dan bij blijft.

Naast het feit dat bepaalde natuurlijke gedragingen minder gewenst zijn, kunnen er in zeldzame gevallen gedragingen ontstaan die als niet-natuurlijk en als problematisch kunnen beschouwd worden. In voorliggend protocol wordt hier dieper op ingegaan. In volgende gevallen kan gesproken worden over een probleemwolf en kunnen drastische maatregelen genomen worden. De omstandigheden en voorwaarden waaronder dit mogelijk is, worden in de volgende hoofdstukken uiteen gezet:

- Bewezen hybriden worden verwijderd uit de natuur. Enkel INBO is, als lid van het Central European Wolf Consortium, bevoegd om hierover te oordelen na kwalificatie van het individu.
- Wolven die meermaals actief mensen benaderen tot op korte afstand, waarbij de ontmoeting allerminst toevallig is en waarbij het initiatief tot het steeds maar verkleinen van de afstand tussen mens en wolf overduidelijk uitgaat van de wolf, mogen verwijderd worden. Het gaat hier geenszins om toevallige ontmoetingen op korte afstand, want die komen vaak voor en zijn perfect normaal – of om wolven die zich veilig lijken te voelen op korte afstand van mensen en niet meteen weglopen. Het gaat om wolven die een duidelijke keuze zouden maken om actief naar mensen toe te gaan en die zich overduidelijk aangetrokken voelen tot mensen of tot hun aangeliende honden, ongeacht wat daarvoor de exacte reden is.
- Wolven die meermaals goed beschermd vee aanvallen, stallen binnendringen en die steeds opnieuw goed uitgevoerde, correct werkende preventiemaatregelen weten te overwinnen. Op het ogenblik dat alle preventiemogelijkheden zijn uitgeput, mogen deze dieren verwijderd worden. Daarbij moet het gaan om preventiemaatregelen die hun deugdelijkheid al hebben bewezen en waarover brede consensus bestaat, dus geen experimentele maatregelen of maatregelen waarvan de werking niet vaststaat.

3. Wetgevend kader

Ingrijpen bij wolven is in Vlaanderen in een aantal situaties mogelijk. Gelet op de geldende randvoorwaarden is ingrijpen slechts aan de orde als wolven gevaarlijk of problematisch gedrag vertonen in relatie tot mensen, vee of honden (onder zeer strikte voorwaarden).

Probleemsituaties en het beheer van probleemwolven kunnen in de EU-lidstaten wettelijk gezien alleen aangepakt worden binnen de kaders die de Habitatrichtlijn stelt. De wolf wordt vermeld in bijlage IV bij de Habitatrichtlijn, wat impliceert dat de beschermingsbepalingen uit artikel 12 en 16 van de Habitatrichtlijn van toepassing zijn. Artikel 12 voorziet in een aantal strikte beschermingsvoorschriften, die onder meer impliceren dat het in beginsel uitgesloten is om een wolf, zomaar te doden. Overheden kunnen wel afwijkingen van die strikte beschermingsvoorschriften voorzien, binnen de marges van artikel 16, lid 1 van de Habitatrichtlijn. Deze voorschriften uit de Habitatrichtlijn zijn omgezet in de artikelen 9 tot 23 van het Soortenbesluit.

A. Bescherming: artikel 12 HRL

Artikel 12, lid 1 van de Habitatrichtlijn beoogt een strikt systeem van bescherming ten voordele van een aantal bedreigde soorten, die opgelijst worden in bijlage IV bij de Habitatrichtlijn. Het gaat meer specifiek over de volgende zaken ten aanzien van de strikt beschermde soorten: (a) het opzettelijk vangen of doden van in het wild levende specimens; (b) het opzettelijk verstoren, vooral tijdens de perioden van voortplanting, afhankelijkheid van de jongen, overwintering en trek; (c) het opzettelijk vernielen of rapen van eieren in de natuur; (d) de beschadiging of de vernieling van de voortplantings- en rustplaatsen.

Artikel 12

1

De Lid-Staten treffen de nodige maatregelen voor de instelling van een systeem van strikte bescherming van de in bijlage IV, letter a), vermelde diersoorten in hun natuurlijke verspreidingsgebied, waarbij een verbod wordt ingesteld op:

- a. *het opzettelijk vangen of doden van in het wild levende specimens van die soorten;*
- b. *het opzettelijk verstoren van die soorten, vooral tijdens de perioden van*

voortplanting, afhankelijkheid van de jongen, overwintering en trek;

- c. *het opzettelijk vernielen of rapen van eieren in de natuur;*
- d. *de beschadiging of de vernieling van de voortplantings- of rustplaatsen.*

2

Met betrekking tot deze soorten verbieden de Lid-Staten het in bezit hebben, vervoeren, verhandelen of ruilen en het te koop of in ruil aanbieden van aan de natuur onttrokken specimens, uitgezonderd die welke reeds legaal waren onttrokken vóór de toepassing van deze richtlijn.

3

De in lid 1, letters a) en b), en in lid 2 opgenomen verbodsbepalingen gelden ongeacht de levensfase waarin de in dit artikel bedoelde dieren zich bevinden.

4

De Lid-Staten stellen een systeem in van toezicht op het bij toeval vangen en doden van de diersoorten, genoemd in bijlage IV, letter a). In het licht van de verkregen gegevens verrichten de Lid-Staten de verdere onderzoekwerkzaamheden of treffen zij de instandhoudingsmaatregelen die nodig zijn om te verzekeren dat het bij toeval vangen en doden geen significante negatieve weerslag heeft op de betrokken soorten.

B. Afwijkingen: artikel 16 HRL

Artikel 16, lid 1, e) voorziet in een afwijkingsregime, waarbij in bepaalde gevallen uitzonderingen worden toegelaten op het in beginsel van toepassing zijnde strikte beschermingsregime. Indien geen andere bevredigende oplossing voorhanden is én voor zover geen afbreuk wordt gedaan aan het streven de populaties van de betrokken soort in hun natuurlijke verspreidingsgebied in een gunstige staat van instandhouding te laten voortbestaan, kunnen uitzonderingen op grond van het interne recht op basis van artikel 16, lid 1 Habitatrichtlijn worden toegestaan.

Elke maatregel die het doden en/of vangen van een aantal van deze roofdieren tot gevolg zou hebben, zal bijgevolg aan de volgende drie voorwaarden dienen te voldoen: (1) er mag geen andere bevredigende oplossing aanwezig zijn; (2) er mag

geen afbreuk worden gedaan aan het streven de populaties van de betrokken soort in hun natuurlijk verspreidingsgebied in een gunstige staat van instandhouding te laten voortbestaan; (3) één van de redenen opgesomd in artikel 16, lid 1 Habitatrichtlijn moet aanwezig zijn.

Artikel 16 lid 1

Wanneer er geen andere bevredigende oplossing bestaat en op voorwaarde dat de afwijking geen afbreuk doet aan het streven de populaties van de betrokken soort in hun natuurlijke verspreidingsgebied in een gunstige staat van instandhouding te laten voortbestaan, mogen de Lid-Staten afwijken van het bepaalde in de artikelen 12, 13, 14 en 15, letters a) en b):

- a. *in het belang van de bescherming van de wilde flora en fauna en van de instandhouding van de natuurlijke habitats;*
- b. *ter voorkoming van ernstige schade aan met name de gewassen, veehouderijen, bossen, visgronden en wateren en andere vormen van eigendom;*
- c. *in het belang van de volksgezondheid en de openbare veiligheid of om andere dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard, en voor het milieu wezenlijke gunstige effecten;*
- d. *ten behoeve van onderzoek en onderwijs, repopulatie en herintroductie van deze soorten, alsmede voor de daartoe benodigde kweek, met inbegrip van de kunstmatige vermeerdering van planten;*
- e. *ten einde het onder strikt gecontroleerde omstandigheden mogelijk te maken op selectieve wijze en binnen bepaalde grenzen een beperkt, door de bevoegde nationale instanties vastgesteld aantal van bepaalde specimens van de in bijlage IV genoemde soorten te vangen, te plukken of in bezit te hebben.*

Als rechtvaardiging voor het uitschakelen van een wolf die een gevaar vormt, kan allereerst de openbare veiligheid worden ingeroepen. Daarnaast is het onder meer mogelijk artikel 16 toe te passen wanneer er sprake is van ernstige schade aan vee.

1) Ernstige schade aan het vee

- Dat is echter enkel het geval voor zover het zou gaan om ernstige schade. (HvJ 14 juni 2007, zaak nr. C-342/05, Commissie t. Finland, ECLI:EU:C:2007:341). In navolging van de rechtspraak van het Hof van Justitie moet de toepassing van deze uitzonderingsgrond

beperkt worden tot schade van een zekere omvang.

- Ernstige schade heeft betrekking op specifieke belangen, d.w.z. het leidt of zou kunnen leiden tot een direct of indirect economisch en/of financieel verlies, of verlies van eigendoms waarde, of tot het verlies van productiemateriaal.

- Zoals het Hof in zijn arrest in zaak C-46/11 heeft benadrukt, kan op grond van artikel 16, lid 1, onder b), echter **niet** worden afgeweken van de in de artikelen 12 en 13 vastgestelde verbodsbepalingen, alleen omdat de naleving van deze verbodsbepalingen een verandering in de activiteiten van landbouw-, bosbouw- of viskwekerijen noodzakelijk maakt. In het arrest van het Hof werd gesteld dat artikel 16, lid 1, onder b), **niet** voorziet in de mogelijkheid om af te wijken van de verbodsbepalingen van de artikelen 12 en 13 wanneer de naleving van deze verbodsbepalingen geen activiteiten, praktijken of technologieën zou toestaan die normaliter in de landbouw, bosbouw of visteelt worden gebruikt en waarvan het verbod overeenkomstig de artikelen 12 en 13 een vermindering van de financiële levensvatbaarheid van een landbouwbedrijf zou veroorzaken.

- Met betrekking tot het vergelijkbare artikel 9 van de Vogelrichtlijn 2009/147/EG merkte het Hof op dat het niet gaat om het voorkomen van kleine schade, maar alleen om het voorkomen van ernstige schade, d.w.z. schade die een bepaalde mate overschrijdt. Hieruit volgt dat louter hinder en normale bedrijfsrisico's niet zijn gedekt. Wat een ernstige schade oplevert, moet per geval worden beoordeeld wanneer zich een conflict voordoet. (bron: Guidance document EU bij habitatrichtlijn)

- Uit de analyse van rechtspraak van het Hof van Justitie vloeit voort dat bij het afschieten van dergelijke dieren niet dient te worden gewacht tot wanneer de schade zich voordoet, maar wel moet worden gegarandeerd dat alleen de schadeveroorzakende dieren worden uitgeschakeld. Het afmaken van niet geïndividualiseerde dieren om de lokale bevolking gerust te stellen is dus uitgesloten.

- Bovendien is de marge hier erg beperkt; er moet namelijk zekerheid bestaan over de impact van preventieve bejaging op de mogelijke schade door wolven aan de veestapel. Deze voorwaarde gaat zo ver dat het schadeveroorzakende dier kan worden geïdentificeerd (en voor zover geen andere bevredigende oplossingen voorliggen). Indien dit niet mogelijk is, zal in beginsel geen derogatievergunning mogen worden afgeleverd, tenzij aan de hand van wetenschappelijk onderzoek is aangetoond dat het

doden van enkele niet-geïndividualiseerde dieren uit een roedel wel degelijk verdere schade zou kunnen voorkomen. Zoals het Hof van Justitie zelf aangeeft, is over dit thema evenwel nog niet veel ecologisch onderzoek beschikbaar, zodat hier wellicht nog een hele weg af te leggen valt.

2) Het onder strikt gecontroleerde omstandigheden mogelijk maken op selectieve wijze en binnen bepaalde grenzen een beperkt, door de bevoegde nationale instanties vastgesteld aantal van bepaalde specimens van de in bijlage IV genoemde soorten te vangen, te plukken of in bezit te hebben

- Via deze uitzonderingsbepaling, die eerder ook al was opgenomen in de Vogelrichtlijn en daarin werd gehanteerd om beperkte vormen van vogeljacht toe te staan, kunnen afwijkingen worden verleend 'ten einde het onder strikt gecontroleerde omstandigheden mogelijk te maken op selectieve wijze en binnen bepaalde grenzen een beperkt, door de bevoegde instanties vastgesteld aantal van bepaalde specimens van de Bijlage IV genoemde soorten te vangen, te plukken of in bezit te hebben'.

- Deze uitzonderingsgrond is onderworpen aan twee specifieke voorwaarden. (1) Vooreerst mag het slechts gaan om een 'beperkt aantal' exemplaren van dergelijke soorten. (2) Daarnaast kan deze uitzonderingsgrond slechts worden toegestaan 'onder strikt gecontroleerde omstandigheden, op

selectieve wijze en binnen bepaalde grenzen'. In haar Leidraad inzake strikte soortenbescherming merkt de Europese Commissie op dat de beste manier om deze uitzonderingsgrond in de praktijk te brengen de opmaak van specifieke soortenbeschermingsplannen betreft, waarin in een specifiek beheer van de populaties van een bepaalde soort wordt voorzien. De betrokken afwijkingen kunnen dan op hun beurt worden voorzien in beheer- of wolvenmanagementplannen, zodat al op een hoger niveau, door het stellen van concrete populatiedoelen en instandhoudingsmaatregelen, wordt gegarandeerd dat deze geen negatieve invloed op de staat van instandhouding van de betrokken roofdieren hebben.

© Theo Geuens

4. Documentering

Om onderhavig protocol voor probleemsituaties te kunnen implementeren is het documenteren en opvolgen van waarnemingen en conflicten wolf-mens, wolf-vee en wolf-hond noodzakelijk. Rekening houdend met de wettelijke bescherming van de wolf kan er zonder bewijs niet overgegaan worden tot het nemen van maatregelen. Het wolvenmeldpunt van de Vlaamse overheid (wolf@inbo.be) centraliseert alle waarnemingen en meldingen, en beoordeelt deze volgens internationaal erkende criteria: de zogenaamde SCALP-criteria. Deze werd in oorsprong ontwikkeld binnen het project Status and Conservation of the Alpine Lynx Populations ter beoordeling van lynx-waarnemingen (cf. Molinari-Jobin et al. 2012). De waarnemingen worden na beoordeling gecategoriseerd in volgende categorieën:

- C1: 'harde feiten'. Vaststaande, bewezen waarnemingen zoals een dood of gevangen dier, fysiek materiaal gelinkt aan de soort via een wetenschappelijk betrouwbare analyse (bv. genetische bevestiging van haren, prooi-rest, uitwerpselen,...), hoogkwalitatief en georeferentieerd beeldmateriaal (foto, film,...), telemetrie-data.
- C2: als betrouwbaar beoordeelde waarnemingen. Waarnemingen van verifieerbare sporen (prooi, uitwerpselen, prent,...) bevestigd door een (wetenschappelijk) deskundige.
- C3: onbevestigde C2-waarnemingen en alle waarnemingen zoals zicht- en hoorwaarnemingen die zonder bijkomend bewijsmateriaal niet kunnen gecontroleerd worden.

Om te kunnen interpreteren of er sprake is van een probleemsituatie of probleemwolf, kunnen enkel C1

of C2 waarnemingen gebruikt worden.

Een zichtwaarneming die door de waarnemer als een probleemsituatie wordt ervaren, moet zo snel mogelijk rechtstreeks gemeld worden aan het wolvenmeldpunt zodat de waarnemer zelf kan bevestigd worden en de waarneming of de eventuele probleemsituatie kan geverifieerd worden. Meldingen uit tweede of derde bron kunnen niet beoordeeld worden.

Alle meldingen worden bijgehouden in een overzicht om linken te kunnen leggen met eventuele toekomstige waarnemingen.

De conflictsituatie wolf-vee wordt gemonitord via de schademeldingen. Bij elke melding wordt de plaats van schade bezocht, worden er genetische stalen genomen en alle omstandigheden vastgelegd, genoteerd en geïllustreerd in het schadeverslag. Ook schade door wolf is een waarneming en wordt beoordeeld volgens SCALP. Tijdens het plaatsbezoek wordt tevens gecontroleerd of het raster voldoet aan de in het wolvenplan vastgelegde definitie van een wolfproof omheining, om eventuele vervolmaatregelen te nemen.

In geval van zwervende wolven of wolven die een grensoverschrijdend territorium hebben, worden er nauwe afspraken gemaakt met de buurlanden. Hiervoor werd initiatief genomen op het internationaal ambtelijk wolvenoverleg waar Vlaanderen, Wallonië, Nederland, Duitsland en in de toekomst ook Luxemburg en Noord-Frankrijk bij zijn betrokken. Indien het gaat over een zwervende wolf die een problematisch gedrag heeft vertoond in andere landen en waar officiële individu-gegevens van bekend zijn, zal hiermee rekening gehouden worden bij de aftoetsing aan het Vlaams Protocol en bepaling van gepaste maatregelen.

5. Definities probleemsituaties met wolven versus probleemwolven

Er zijn drie typen conflictsituaties te definiëren, waarbij onder alle omstandigheden de veiligheid van de mens voorop staat:

Het gedrag van wolven wordt beoordeeld in drie categorieën: geen probleemsituatie, probleemsituatie (maar geen probleemwolf) en probleemwolf.

1. De interactie tussen **wolf en mens**
2. De interactie tussen **wolf en hond**
3. De interactie tussen **wolf en vee**

Tabel 1. Definities probleemsituaties met wolven versus werkelijke probleemwolven bij interactie tussen **wolf en mens**

Gedrag	Probleemsituatie vs. probleemwolf
Wolf bezoekt overdag of 's nachts stads- of dorpskern	Geen probleemsituatie
Wolf vlucht niet meteen maar observeert mensen	Geen probleemsituatie
Wolf verblijft langdurig in of in de directe nabijheid van stads- of dorpskern	Probleemsituatie
Wolf benadert actief en bewust meermaals mensen	Probleemsituatie
Wolf reageert agressief op mensen zonder aanleiding	Probleemwolf

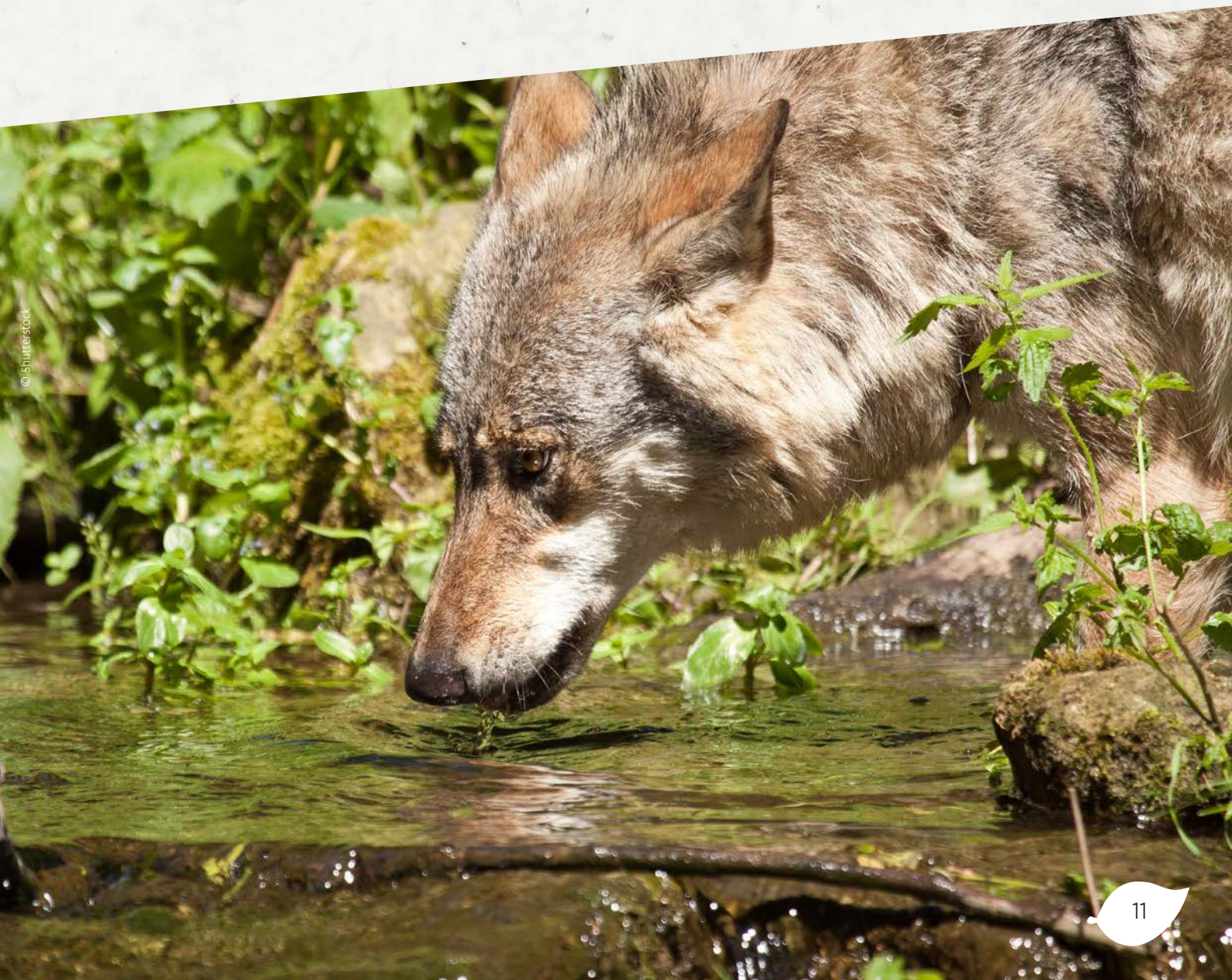
Tabel 2. Definities probleemsituaties met wolven versus werkelijke probleemwolven bij interactie tussen **wolf en hond**

Gedrag	Probleemsituatie vs. probleemwolf
Wolf benadert meermaals mensen met aangeliijnde honden (verschillende mensen en verschillende honden, maar niet agressief)	Probleemsituatie
Wolf verblijft langdurig in of in de directe nabijheid van stads- of dorpskern	Probleemsituatie
Wolf valt honden aan die niet zijn aangeliijnd en niet in de directe nabijheid van mensen verblijven	Probleemsituatie
Wolf benadert meermaals mensen met aangeliijnde honden en is agressief naar honden	Probleemwolf
Wolf doodt meermaals honden binnen de omheining van erf of tuin	Probleemwolf

Tabel 3. Definities probleemsituaties met wolven versus werkelijke probleemwolven bij interactie tussen **wolf en vee**

Gedrag	Probleemsituatie vs. probleemwolf
Wolf doodt of verwondt onbeschermd of slecht beschermd vee	Probleemsituatie
Wolf doodt of verwondt meermaals goed beschermd vee en vindt steeds manieren om de voorgeschreven preventieve maatregelen te overwinnen	Probleemsituatie
Wolf richt zich systematisch op het binnendringen van (klein)veestallen	Probleemwolf

Probleemsituaties en probleemwolven vergen een verschillende aanpak die afhankelijk is van de situatie. Terwijl bij een probleemsituatie de focus vooreerst ligt op bijsturing en opvolging, zal bij een probleemwolf acuut een drastische maatregel genomen dienen te worden. In hoofdstuk 6 van het voorliggend protocol wordt bepaald wat de te volgen concrete procedures zijn bij verschillende scenario's.

© Shutterstock

6. Protocol

In het voorliggend protocol wordt een overzicht gemaakt van mogelijke probleemsituaties met wolven, gedrag van wolven, oorzaak, inschatting situatie en maatregel, respectievelijk voor wolf en mens, wolf en hond en wolf en vee (tabellen 4, 5 en 6).

Duiding bij bepaalde begrippen wordt voorzien in de Verklarende begrippenlijst (hoofdstuk 8). Voorbeelden van mogelijke situaties worden opgenomen in BIJLAGE 1 bij het voorliggend protocol.

Tabel 4. Protocol Vlaanderen voor probleemsituaties tussen **wolf en mens**

Gedrag	Oorzaak/beoordeling	Inschatting	Maatregel
Wolf bezoekt overdag of 's nachts stads- of dorpskern	Normaal gedrag, wolf is niet geïnteresseerd in mensen maar mijdt geen bebouwing	Ongevaarlijk. Een probleem kan ontstaan als wolven regelmatig voedsel in of bij bebouwing vinden	Geen maatregel c.q. Eventuele beschikbare voedselbronnen verwijderen. Geval observeren en documenteren
Wolf vlucht niet meteen maar observeert mensen	Normaal gedrag, wolf heeft nog geen slechte ervaring meegemaakt. Vooral jonge wolven zijn vaak nieuwsgierig	Ongevaarlijk / oppassen voor lokken en voeren	Geen maatregel c.q. Oppassen voor gewenning. Geval observeren en documenteren
Wolf verblijft langdurig in of in de directe nabijheid van stads- of dorpskern	Divers: 1) Paartijd, zoekt partner of ziet honden als concurrent 2) Sociale verhouding met hond 3) Voedselbronnen	Monitoren, mogelijk conditionerings- en gewenningsprobleem	Oorzaak opsporen en wegnemen. Honden afschermen van mogelijke contacten met de wolf. Publiek voorlichten. Indien geen resultaat, wolf verjagen en maatregelen cfr protocol wolf/hond en wolf/vee volgen
Wolf benadert actief en bewust meermaals mensen binnen 30 meter en lijkt geïnteresseerd in mensen	Mogelijk door voerconditionering, gewenning of wolf ontsnapt uit gevangenschap	Kritiek, kans op gewenning en uiteindelijk agressief gedrag en letsel mens	Proberen te zenderen en/of verjagen. Publiek waarschuwen niet te voeren. Indien geen resultaat, wolf doden
Wolf reageert agressief op mensen bij verstoring (bv. tijdens eten van prooi) en vlucht niet meteen weg of doet schijnaanvallen zonder mensen gericht te benaderen	Normaal gedrag (individueel afhankelijk), verdediging van prooi	Gevaarlijk	Wolf verjagen
Wolf reageert agressief op mensen bij verstoring (bv. tijdens eten van prooi) en valt mensen aan	Verdediging van prooi, wolf voelt zich bedreigd en neemt initiatief tot aanval.	Gevaarlijk	Wolf doden
Wolf reageert agressief op mensen zonder aanleiding	Extreme gewenning, theoretisch honds-dolheid maar die ziekte komt in West-Europa niet meer voor	Gevaarlijk	Wolf doden

Tabel 5. Protocol Vlaanderen voor probleemsituaties tussen **wolf en hond**

Gedrag	Oorzaak/Beoordeling	Inschatting	Maatregel
Wolf benadert meermaals mensen met aangeliijnde honden (verschillende mensen en verschillende honden), maar is niet agressief	Ziet in de hond een soortgenoot. Wolven maken doorgaans duidelijk het onderscheid met honden o.b.v. geur. De kans op interacties is groter bij loslopende honden en kuddebewakingshonden	Geen acuut gevaar voor de mens. Monitoren. Gevaar voor hond niet uitgesloten. Mensen kunnen deze situatie als bedreigend ervaren.	Afhankelijk van de locatie en periode wolf proberen te zenderen en/of verjagen. Honden uit het gebied houden. Publiek voorlichten.
Wolf benadert meermaals mensen met aangeliijnde honden en is agressief naar honden	Ziet in honden soortgenoot die zijn territorium bedreigen	Kritisch, kans op letsel hond, stressvol voor mensen, risico dat mensen betrokken raken	Wolf doden
Wolf verblijft langdurig in of in de directe nabijheid van stads- of dorpskern met honden	Divers: 1) Paartijd, zoekt partner of ziet honden als concurrent 2) Sociale verhouding met hond	Monitoren, risico op hybridisatie en/of letsel hond	Oorzaak opsporen en wegnemen. Honden afschermen van mogelijke contacten met de wolf. Publiek voorlichten. Indien geen resultaat, wolf verjagen.
Wolf richt zich systematisch op het doden van honden binnen de omheining van erf of tuin	Wolf heeft geleerd dat honden een makkelijke prooi zijn of ziet honden als concurrent	Kritiek, grote acceptatieschade, stressvol voor de mensen, risico dat mensen betrokken raken	Mensen actief sensibiliseren om honden 's nachts binnen te houden of andere preventieve maatregelen toe te passen. Indien geen resultaat: wolf doden.
Wolf doodt honden die niet zijn aangeliijnd en niet in de directe nabijheid van mensen verblijven. Dit geldt ook voor jachthonden.	Ziet in honden soortgenoot die zijn territorium bedreigt	Natuurlijk gedrag	Publiek voorlichten om honden aan te lijnen. Loslopende hond in een wolventerritorium loopt een reëel risico. Afstemming tussen beheerders en jagers verbeteren.

Tabel 6. Protocol Vlaanderen voor probleemsituaties tussen **wolf en vee**

Gedrag	Oorzaak/ beoordeling	Inschatting	Maatregel
Wolf doodt of verwondt onbeschermd of slecht beschermd vee	Natuurlijk gedrag, wolf maakt geen onderscheid in proisoort	Ongevaarlijk / oppassen voor specialisatie	Preventieve maatregelen toepassen, (gerichte) communicatie inzet naar doelgroep verhogen.
Wolf doodt of verwondt meermaals goed beschermd vee en vindt steeds manieren om de voorgeschreven preventieve maatregelen te overwinnen	Wolf heeft geleerd dat vee makkelijke prooi is	Kritisch, hoge financiële, emotionele en acceptatieschade	Preventieve maatregelen zo mogelijk verbeteren. Proberen de wolf negatief te conditioneren door o.a. te verjagen. Indien geen resultaat ondanks bewijs van afdoende preventieve bescherming, de betrokken wolf doden.(*)
Wolf richt zich systematisch op het binnendringen van (klein)veestallen	Wolf heeft geleerd dat vee makkelijke prooi is	Kritisch, hoge financiële, emotionele en acceptatieschade. Meerdere dieren kunnen hierdoor getroffen worden vanwege de paniek die hierbij ontstaat. Dit kan ook gevaarlijk zijn voor de mens.	Preventieve maatregelen zo mogelijk verbeteren. Indien geen resultaat ondanks bewijs van afdoende preventieve bescherming, de betrokken wolf doden.(*)

* Indien het gaat om een zwervende of een gevestigde wolf, kan dit gedurende het hele jaar. Indien de wolf onderdeel uitmaakt van een gevestigd paar of een roedel, kan dit enkel buiten de periode van voortplanting en het opgroeien van de jongen.

7. Procedure en bevoegdheden

Op basis van voorliggend protocol kan er in bepaalde situaties een afwijking verleend worden voor specifieke handelingen die afwijken van de verbodsbepalingen van artikel 19 van het Soortenbesluit. De procedures en verantwoordelijkheden worden vastgelegd in een Ministerieel Besluit, zodat er onmiddellijk actie ondernomen kan worden in geval van probleemsituaties.

1. Hoe wordt er tot actie overgegaan?

In geval er zich duidelijk een probleemsituatie voordoet, kan er een melding gedaan worden via Natuurinspectie van Natuur en Bos. Binnen 24u wordt er gevolg gegeven aan de melding, dat naargelang de situatie kan variëren van registratie, interviewen waarnemer en/of op terrein bijkomende vaststellingen doen, tot zich organiseren om een probleemwolf uit te schakelen.

2. Wie kan er toelating geven?

Via Ministerieel Besluit wordt bepaald wie de verantwoordelijkheid heeft om een toelating tot afwijking goed te keuren. Natuur en Bos en INBO zullen op basis van monitoringgegevens en wetenschappelijke data adviseren in de te volgen procedures volgens het protocol.

3. Wie kan gemachtigd worden om de handeling uit te voeren?

Indien de afwijking wordt goedgekeurd, kan de handeling enkel uitgevoerd worden door diegene die aangesteld zijn door het Agentschap Natuur en Bos, zoals opgenomen in het Ministerieel Besluit.

8. Communicatie

Een heldere en tijdige communicatie in probleem- of crisissituaties is onontbeerlijk. Het is belangrijk om voor alle binnen dit protocol denkbare scenario's een duidelijke communicatielijnt te voorzien. De communicatie tijdens probleem- of crisissituaties wordt geïnitieerd door de woordvoerder en communicatiedienst van Natuur en Bos. Hiervoor worden vooraf gemaakte richtlijnen gevolgd. In voorkomende gevallen wordt actieve communicatie afgestemd met de direct belanghebbenden (bv. terreineigenaars, lokale besturen, overkoepelende organisatie,...).

Voor deze communicatie zullen de bestaande kanalen van Natuur en Bos maximaal benut worden, zoals dit ook gebeurt voor andere communicatie rond wolf (algemene info, schadegevallen, waarnemingen, enz.). Dit gebeurt o.a. middels de algemene wolvenpagina op de website van Natuur en Bos, via de social mediakanalen en lokale contacten.

Het detailniveau van communicatie over concrete gevallen is altijd gehouden aan de wettelijke kaders, zoals de privacywetgeving. Dit protocol spreekt zich uit over specifieke situaties die als probleem- of crisissituatie worden gezien. Voor elke situatie wordt ook een communicatieve aanpak voorzien.

9. Verklarende begrippenlijst

Begrip	Verklaring
Doden	<p>Het doden van een wolf kan slechts in zeer uitzonderlijke gevallen toegelaten worden en moet steeds gepaard gaan met de nodige ontheffingen. Nadat geen enkele preventieve of werende maatregel nog succes kent om het probleemgedrag van de wolf te veranderen of te wijzigen kan Natuur en Bos samen met INBO besluiten om de wolf te doden.</p> <p>Het doden van de wolf kan enkel uitgevoerd worden door aangestelden van Natuur en Bos door middel van afschot of euthanasie door een dierenarts na het vangen van het dier.</p> <p>In het laatste geval moet overwogen worden of adoptie in zoo of wildpark een haalbaar alternatief is.</p>
Gevestigd wolvenpaar	Een mannelijke en vrouwelijke wolf die samen een territorium bezetten en markeren, maar nog geen jongen hebben.
Gevestigde roedel	Een groep van meer dan twee wolven die samen een territorium bezetten.
Gevestigde wolf	Een wolf (één individu) die zich minstens zes maanden in een bepaald gebied ophoudt, bevestigd via C1 waarnemingen en genetische identificatie.
Goed beschermd vee	cfr. Technische richtlijnen voor wolfwerende maatregelen zoals vermeld op de website van Natuur en Bos.
Langdurig	Minstens meerdere dagen. Werkelijke beoordeling van de duur hangt af van de specifieke context (jonge wolf, recent aangereden dier, nabijheid van open ruimte, ...) en rekening houdend met het gedrag van de wolf. Dit wordt per situatie beoordeeld door Natuur en Bos en INBO.
Meermaals	Minstens meerdere malen. Werkelijke beoordeling hangt af van de specifieke context (jonge wolf, recent aangereden dier, nabijheid van open ruimte, ...) en rekening houdend met het gedrag van de wolf. Dit wordt per situatie beoordeeld door Natuur en Bos en INBO.
Negatief conditioneren	<p>Het nemen van een maatregel met als doel om bij een bepaald ongewenst gedrag een negatieve prikkel te geven, in de hoop dat het ongewenste gedrag stopt (bv. door te verjagen).</p> <p>Er wordt continu gezocht naar nieuwe manieren om wolven weg te houden bij vee. Op basis van nieuwe inzichten kunnen nieuwe technieken ontwikkeld worden. Indien deze beoordeeld en gevalideerd zijn door Natuur en Bos en INBO, mogen deze ook toegepast worden bij het verjagen van de wolf.</p>
Periode van voortplanting en het opgroeien van de jongen	Deze periode omvat de dracht, geboorte en het opgroeien van de jongen, tot de fase wanneer ze actief meelopen met de ouders, zijnde van 1 maart tot en met 31 oktober.
Stads- en dorpskern	Het centrum van stad of dorp, met een sterke clustering van gebouwen en andere menselijke infrastructuren. Hieronder wordt o.a. niet verstaan: lintbebouwing in landelijk gebied, villawijk met grotere tuinen en parken, kasteeldomein,...

Vangen	<p>Er zijn een beperkt aantal mogelijkheden die mits de nodige ontheffingen in aanmerking komen voor het vangen van wolven.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Inloopkooien met (levend)lokaas - Drijfnetten in de buurt van dagrustplaatsen - Soft catch pootklem op wissels - Gebruik verdovingsgeweer met naspeuren <p>De vangstkans is onder andere door het grote terreingebruik en de schuwe aard van de wolf eerder beperkt en niet zonder risico, ook al beschikken de uitvoerders over de nodige expertise. Jonge dieren laten zich mogelijk nog wel verschalken, maar het levend vangen van adulte dieren is nagenoeg onmogelijk.</p>
Vee	<p>Met vee wordt gerefereerd naar de voor landbouw nuttige dieren, zoals beschreven in het Soortenschadebesluit van 3 juli 2009. Voor de hierin opgenomen honden wordt een binnen het protocol een afzonderlijke aanpak gehanteerd.</p>
Verdoven	<p>Het gebruik van verdovingsmiddelen is strikt gereguleerd en het verdoven van (wilde) dieren wordt dan ook beschouwd als een diergeneeskundige handeling die enkel en alleen uitgevoerd kan worden door een dierenarts.</p> <p>Het verdoven van een (probleem)wolf kan na het vangen (inloopkooi, soft catch pootklem, drijfnetten) nodig zijn om het dier te voorzien van een VHF/GPS zender voor verdere monitoring. Hierbij kan gebruik gemaakt worden van een verdovingsgeweer om de wolf van op vrij korte afstand te verdoven. Verdoving na vangen kan ook deel uitmaken van een euthanasie-protocol.</p> <p>Daarnaast kan het verdoven evengoed een manier zijn om de wolf te vangen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van een anesthesiegeweer (max bereik ongeveer 50 meter) om de wolf te verdoven.</p>
Verjagen	<p>Kan gebeuren door gebruik van:</p> <ul style="list-style-type: none"> - niet lethale wapens (met rubberkogels/paintball) - vuurpijlen - knallen - andere <p>Het gebruik van gekleurde paintballen kan ervoor zorgen dat de individuele wolf verder opgevolgd kan worden.</p>
Wolvenjong	<p>Tijdens het eerste levensjaar worden de nakomelingen wolvenjongen genoemd. Van zodra het eerste jaar is bereikt, spreekt men van jaarlingen of subadulten.</p>
Zenderen	<p>Om wolven die deel uitmaken van een probleemsituatie of die bestempeld zijn als probleemwolf te monitoren en hun situatie op de voet te volgen kunnen deze wolven voorzien worden van een halsbandzender.</p> <p>Een dergelijke zender is dan voorzien van GPS-functie die mede afhankelijk van de onderzoeksvraag volgens een bepaalde frequentie plaatsbepalingen doorstuurt. De batterij van de huidige zenders heeft een vrij lange levensduur ingeval van een beperkt aantal locatiebepalingen per dag, maar laat zeker ook toe om voor een kortere periode de wolf zeer intens op te volgen.</p> <p>Daarnaast beschikken dergelijke zenders ook over een VHF-functie waardoor de wolf met een richtantenne in het veld actief kan opgespoord worden.</p> <p>Het zenderen van een wolf wordt ook aangeraden bij het terug in vrijheid stellen van een gerevalideerde wolf die eerder na bv een verkeersongeval bij een VOC werd binnengebracht (zie wolvenplan).</p>
Zwervende wolf	<p>Een wolf die minder dan zes maanden in een bepaald gebied vertoeft.</p>

Bronnen:

Bommel, F. van, D. Klees, M. La Haye & J. Thissen (2020). Analyse probleemsituatie wolf. Rapport 2020.16. De Zoogdierenvereniging, Nijmegen.

IPO 2019, Interprovinciaal wolvenplan. IPO, Den Haag.

INBO

ANB